

fattarnas visioner och uppfattningar låter sig inte göras, men det måtto som förmedlas av Birgitta Skarin Frykman knyter åtminstone ihop den ämnesmässiga tilltro vilken genomsyrar antologin: Etnologiämnets styrka handlar inte om vad det är utan vad det skulle kunna vara.

Lars Kaijser

Inge Mejer Antonsen: Prinsens Palais. Det kongelige Palais i Kalveboderne. Band I och II. English summary. Poul Kristensen Forlag. Herning, Danmark 1992. 218 resp. 331 s., ill.

Den första anblicken av volymerna är en sann njutning, inpassade som de är i en kassett med en elegant design. Det är inte så ofta bokbinderiets nämns, men här är det på sin plats. Chr. Hendriksen & Søn AS har utfört arbetet. Bergiafonden har bekostat volymerna.

Namnet *Prinsens Palais* faller troligen inte en nutida besökare i tankarna vid inträde i den ståtliga byggnaden, som sedan 1892 är känd som *Danmarks Nationalmuseum*.

Inledningsvis redogör förf. för alla resurser, som har varit henne till hjälp från såväl kolleger som privata och offentliga institutioner, arkiv och bibliotek samt för fotografier och rekonstruktionsritningar.

De otryckta källorna är många och omfattar brev, räkningar, inventarieförteckningar, hovfuriens dagjournaler, tings- och hovrättsprotokoll, arkitekturritningar, byggnadsarknologiska undersökningar, ränkekammarräkenskaper etc. De tryckta källorna är talrika och inspirerar till kompletterande studier i ämnena och till jämförande utblickar mot svenska byggnads- och inredningstrender under 300 år.

Nationalmuseum flyttade som ovan nämnts in i det kungliga palatset 1892. Hundraårsjubileet markerades bl.a. med färdigställandet av en omfattande restaurering och ombyggnad, en vikingautställning med föremål från 17 nationer, där Sverige var rikt representerat. Och dessutom av detta bokverk. Nationalmuseum har ansvaret för Danmarks yppersta samlingar av förhistoriska och historiska samt etnografiska och etnologiska föremål.

Vid besök på Nationalmuseet och rundvandring i det stora byggnadskomplexet måste man vara rätt observant för att finna allt som är kvar av det ursprungliga slottets miljöer vid Frede-

riksholms kanal i Köpenhamn.

Inge Mejer Antonsen har där haft sitt dagliga arbete i många år och finner att byggnaden på något sätt har blivit en del av henne själv. Hon har haft en utpräglad nyfikenhet på allt omkring sig, vilket framtida konst- och byggnadshistoriker samt textilhistoriker kommer att kunna utnyttja, eftersom hon har dokumenterat alla sina upptäckter.

Band I börjar med svensk-dansk historia: Karl X Gustavs belägring av Köpenhamn och "stormen" av danska huvudstaden den 11 februari 1659. Ett angrepp som danskarna lyckades slå tillbaka trots de svaga försvarsanläggningarna vid Kalvebod Strand. Omedelbart efter freden i Köpenhamn 1660 inkallade Frederik III en fästningsingenjör från Holland för att låta bygga tre nya bastioner. Samtidigt planerades på holländskt vis en mängd smärre tomter för gavelbebyggelse på sumpmarken mellan nuvarande Christiansborgs slott och Vestervold.

Den invunna sumpmarken bebyggdes först av den framgångsrike vinhandlaren Wigand Michelbecker från Hessen. Att dennes gård var uppförd 1685 framgår av den svenske ministerns rapport, "den calviniske Kyrkan publice här invigd, uti en förnähm borgares hus här sammastådes, Wigand benämnd, hvarest de reformerta tjenliga rum hyrt hafwa...". Huset var inflyttningsklart redan 1682. En rekonstruktionsritning visar att fasadens mittparti tydligt var influerad av Palladio (1508–1580).

Familjen Wigand fick 17 barn, varav 9 levde till vuxen ålder. En av dottrarna Else Margrete och hennes man Wilhelm Edinger övertog gården. (Och de fick 21 barn.) Deras gård ansågs så intressant och komfortabel att tsar Peter den Store av Ryssland med gemål lät sig inkvarteras i "Edingers gård" 1716, då de gästade Danmark. Det kan blott nämnas att rummets väggar var klädda med bl.a. gyllenläder och "Rouanska tapeter".

År 1724 påbörjades ombyggnaden av Köpenhamns slott, varför kungafamiljen (Frederik IV:s) fick hyra in sitt hov hos adeln och borgerskapet i Köpenhamn. Edingers gård ansågs vara en lämplig bostad för kronprinsen Christian (VI) och hans gemål. Kronprinsparet inredde och förbättrade bostaden för stora summor, varför kungen beslöt att köpa fastigheten 1725. Och därmed börjar dess kungliga historia.

Den stora restaureringen och nyinredningen inför det kungliga övertagandet gjordes av Johan

Cornelis Krieger, född i Köpenhamn 1683. 1705 fick han ett pass, så att han kunde göra studieresor till bl.a. Holland och England. Vid jämförelse med bildmaterialet i Mejer Antonsens första volym kan man nog skönja influens av Jacob van Campens och Pieter Posts Mauritshuis i Haag och Inigo Jones' Banqueting House med dessas palladianska klassicism. I Kriegers bouppteckning förekom bl.a. Leonard Christoph Sturms planschverk "Volständige Anweisung grosser Herren Paläste..." tryckt 1718. Dettavar också en inspirationskälla. Kung Frederik IV (1699–1730) besökte 1709 Charlottenburg i Berlin och gjorde en anteckning om porslinskammaren, som arkitekten Eosander von Göthe hade inrett för Fredrik I av Preussen. Både i Kronprinsens Palais och i kungens eget Frederiksbergs slott kom Berlinbesöket att märkas. Krieger och de kungliga uppdragsgivarna kände säkerligen till både Jean Berrains och Daniel Marot d.ä.:s ornamentstick, rumsinredningar m.m.

Då kronprinsen som Christian VI övertog regeringsmakten avtog Kriegers ansvar för Det Kongelige Palais. Den unge ingenjörsofficer för vilken han hade bekostat utbildningen i två år, Lauritz Thura, återvände efter studier i Tyskland, Italien, Frankrike, Holland och England. Han fick uppdrag att fortsätta paläets inredning och introducerade lackröda paneler med "Japanische Figuren mit Gold" och "zinner" röda väggar med förgyllda kineserier samt förgyllda stuckornament i taken. Kineserierna har räddats och kan ännu ses på andra våningen i Nationalmuseet.

Christian VI bekostade också Nikolai Eigtveds (1701–1754) utbildning i Italien 1732–1736. (Han var bondson från Sjöland, hade på eget bevåg rest utomlands, lyckades studera arkitektur och att få arbeta under Daniel Pöppelmann i Zwinger, Dresden.) 1734 fick han kungens order att ombygga och utvidga Det Kongelige Palais. Förf. anser att Eigtved hade inspirerats av Nicodemus Tessin d.y.:s förslagsritningar och den modell, som fanns i Det Kongelige Modelkammer, till slottet Sofie Amalienborg, vilket aldrig blev uppfört efter branden, som helt förstörde det gamla.

I Lauritz Thuras *Danske Vitruvius*, som utgavs 1746, ses hela Det Kongelige Palais efter Eigtveds ombyggnadsritning 1743. När det gällde inredningarna, var arkitekten bunden av kungens order: att spara. Intarsiaolv och paneler flyttades, men eleganta rokokointeriörer inred-

des också. Än i dag finns mycket kvar såsom t.ex. stuckaturer i vissa tak och spisomfattningar.

Förf. har med hjälp av inventarier, räkningar och bouppteckningar kunnat möblera en del av palatset. Förutom de kungligas våningar hade en del hovfolk sina bostäder i slottet. Intressanta karakteristiker av några av personerna kompletteras med inredningsplaner och föremål, som man har funnit i våningarna. Mycket givande är det också att läsa om de många olika väggbeklädnaderna och i många fall se de framtagna resterna i bild.

En ny epok uppstår efter kungens egen bostads – Christiansborgs slott – brand 1794, då bl.a. hovkanslierna och Högsta domstolen fick flytta till paläet. Byggnaden rymde också enstaka konstnärer, forskare och arkitekter. Empirearkitekten, professorn och "overbygningsdirektøren" Christian Fredrik Hansen (C. F. Hansen i dagligt tal) satte en personlig prägel på sin våning i paläet. Vid en ombyggnad på 1930-talet hittades en fransk "portaltapet", den såväl som de övriga inredningarna i hans våning fick han bekosta själv. Det sista kapitlet ägnas "hofbyggesterterne" med de redan nämnda, men också andra berömda danska arkitekter som Harsdorff, Meyn och Bindesböll.

Förf. har i den första volymen lyckats att ge sin sakliga skildring också en del av den atmosfär som har präglat Prinsens Palais. Notsystemet, otryckta och tryckta källor, person- och ortregister samt en katalog över rummen på andra våningen belyser kronprinsparets våning på 1700-talet. Tretton planschidor bestående av arkitekturritningar efter original såväl som rekonstruktion fulländar band I.

Band II innehåller "Inventarieprotokoller och anden dokumentation", vilket innebär att inventarieförteckningar för åren 1755 t.o.m. 1851 gällande Det Kongelige Palais i Kalveboderne nu har publicerats. Utskrifterna av inventariernas ofta svårtillgängliga skrift på danska och tyska har förf. haft hjälp med av Kirsten Rykind-Eriksen. Under "og anden dokumentation" dömler sig bl.a. den ursprungliga lagfarthandling från 1712 då den förste byggherrens dotter och svärson hade övertagit fastigheten. När man fortsätter läsningen av deras inventarium förstår man att det Edingerska hemmet kunde hårbärga tsar Peter den Store av Ryssland. Det fanns stolar och karmstolar i valnöt, både engelska och danska, de flesta klädda med gyllenläder, speglar och målningar i förgyllda ramar, väggar

klädda med vävda tapeter, spegelförsedda ljusplåtar, gardiner med och utan frans, de flesta i kattun etc.

Tapetserarmästare Zöllnersräkning 1745 under den kungliga epoken utvisar att tyger som damast, brokad, kinesisk damast, vävda "Hottelist Tappeten" (Haute lisse) och sammet med guldbotten förekom. Det är intressant att följa den textila rumsinredningen från det kungliga herrskapets gemak via hovdamers, kammarherrars, pagers och kammarvaktmästares till kammarjungfrurs. För de sistnämndas del fick det räcka med "gedryckt Waxduch".

Band II:s stora inventarieförteckning börjar på sidan 22 och slutar på sidan 253. Vissa föremål kan följas genom de nära 100 åren listan omfattar, men det händer att vissa objekt tillkommer från andra kungliga slott eller flyttas ifrån paläet och att några helt enkelt blir sålda.

Den stora inventarieförteckningen gäller de tvåunderstavåningarna. På tredjevåningen fanns en "Möbelkammer" där alla de dyrbara föremålen som inte användes ivardagslag förvarades. Då och då hände det att man antingen på anonyma eller offentliga auktioner sålde en hel del.

Det sista kapitlet ger upplysningar om "beboerne i Prinsens Palais" d.v.s. både ägare, tjänstefolk och hyresgäster. Det är många intressanta titlar och yrken som ses i listorna. De visar också om folk var gifta, ogifta, separerade, änkor eller änklingar. Deras ålder är nog bokförd samt hur många äktenskap de har hunnit med, således något mera detaljerad än våra folkräkningar var på 1700-talet.

De två volymerna borde följas av en tredje för att tiden från 1851 till dess att Nationalmuseet övertog byggnadskomplexet också kan belysas, helst med redogörelse för också den senaste ombyggnaden, som definitivt har gjort det gamla paläet till ett fungerande modernt museum. Men med pietetsfullt bevarande av såväl byggnadens yttre skal som en del av de kungliga interiörerna.

Lis Granlund

Finn Werne: Böndernas bygge. Traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige. Förlags AB Wiken. Höganäs 1993. 402 s., ill.

Litteraturen om det äldre folkliga byggnadsskicket har varit märkvärdigt tunnsladd under

senare decennier. Arkitekturhistorikern Finn Wernes nya arbete är därför ett välkommet och välbehövligt tillskott och vittnar om att Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg numera är ett centrum även för forskningen kring allmogens bebyggelse. Inte sedan Sigurd Erixons "Svensk byggnadskultur" kom 1947 har en så ambitiös översikt av allmogens byggnader publicerats i Sverige. Det skall dock genast sägas att Werne inte kommer i närheten av Sigurd Erixon i systematik och detaljskärpa, Wernes arbete är mer allmänt hållet och resonerande. "En kritisk omprövning av hans stora, omfattande och imponerande arbete borde emellertid göras om vi inte för all framtid skall tvingas se den byggnadshistoriska utvecklingen i hans tidstypiska perspektiv", skriver Werne om Erixons "Svensk byggnadskultur". Detta kan man tveklöst hålla med om och samtidigt kan man inte låta bli att beklaga, att Finn Werne inte velat ta på sig uppgiften själv. Någon diskussion av Erixon syftar inte Wernes arbete till. Ändå är han väl en av de få byggnadsforskare idag som skulle kunna klara av den uppgiften, som är precis så angelägen som han själv betonar. Men den skulle självklart fordra en enorm arbetsinsats. Dels skulle det förmodligen krävas en genomgång av hela det ritnings- och bildmaterial som samlats i de svenska museiarkiven, dels och framför allt skulle det behövas intensiva studier av 1700- och 1800-talens synprotokoll, antagligen den enda källa som kan ge ett mer kvantitativt perspektiv på gårdsformer och materialutveckling.

Werne strävar i sitt nya arbete efter att sätta in bondebebyggelsen i sin historiska kontext. Det är mycket förtjänstfullt och en del nya perspektiv framträder klarare. Men det betyder också att rätt mycket utrymme tas till presentationen av sådant som i varje fall för en etnolog framstår som väl känt allmångods, t.ex. de stora jordskiftenas genomförande och betydelse. Werne ser privatiseringen av marken i samband med skiftena, närmast antagligen uppdelningen av tidigare med sedvanerätt utnyttjade utmarker, som en viktig faktor i förändringen av byggnadsskicket och byggnadstekniken, liksom uppkomsten av en marknad för byggnadsmaterial och så småningom (efter andra världskriget) av transportabla och monterbara hus. Det budskap han förmedlar, med viss civilisationskritisk udd, är att den vanliga människan fjärrmats från husbygandet, som blivit en sysselsättning för specialister. Något överdrivet framstår nog detta, med